

**Goska, Aneta Aleksandra / Nowik,
Andrzej Marek**

**Wierność polskiej tradycji szlacheckiej :
potwierdzenie szlachectwa braci
Romana Dmowskiego**

Rocznik Mazowiecki 21, 301-305

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Aneta Aleksandra Goska
Andrzej Marek Nowik

Wierność polskiej tradycji szlacheckiej. Potwierdzenie szlachectwa braci Romana Dmowskiego*

Roman Dmowski podpisując w imieniu odrodzonej Rzeczypospolitej traktat wersalski w dniu 28 czerwca 1919 r., opatrzył go swoją pieczęcią rodową z herbem Pobóg. W ten sposób zmanifestował nie tylko wierność polskiej tradycji narodowej, ale również swoją przynależność stanową i przywiązanie do tradycji szlacheckiej. Stosunkowo skromne warunki, w których żyła jego rodzina w połowie XIX w., stały się powodem niewybrednych ataków przeciwników politycznych, zarzucających mu bezpodstawne odwoływanie się do tradycji, która miała mu być obca¹. Przeczy temu jednak wylegitymowanie ze szlachectwa przed Heroldią Królestwa Polskiego jego starszych braci, o czym informują dwa wydane na początku XX w. herbarze, oba oparte w dużym stopniu na wypisach z archiwum Heroldii.

Wymóg dowodzenia szlachectwa, obcy tradycji Rzeczypospolitej, został wprowadzony przez zaborców i stanowił część rozbudowanego systemu represji wobec Polaków. Ze względu na swoją uciążliwość – związaną z wygórowanymi kryteriami, koniecznością żmudnego poszukiwania odpowiednich dokumentów oraz sporymi kosztami – był bardzo trudny czy wręcz niemożliwy do spełnienia przez rzesze ubogiej szlachty, które były w ten sposób urzędowo spychane do stanów niższych. W odniesieniu do zamożniejszych przedstawicieli stanu szlacheckiego system ten miał ich ściślej wiązać z władzami zaborczymi jako gwarantami przywilejów stanowych. Jednak pomimo licznych dylematów i trudności znaczna część przedstawicieli rodów należących przed rozbiarami do stanu szlacheckiego wylegitymowała się ze szlachectwa zgodnie z zasadami obowiązującymi na terenie poszczególnych zaborów. To należało wiązać nie tyle z nastrojami ugodowymi, co

*Niniejszy artykuł prezentowany był w regionalnym czasopiśmie (A.A. Goska, A.M. Nowik, *Wierność polskiej tradycji szlacheckiej. Potwierdzenie szlachectwa braci Romana Dmowskiego*, „Rocznik Kałuszyński” 2008, z. 8, s. 47-52).

¹ Próby przedstawienia historii rodu Romana Dmowskiego podjęli się Mikołaj Pietraszak Dmowski i Zbigniew Wąsowski w artykule *Podlaskie korzenie Romana Dmowskiego* („Gens” 2002, s. 1-20).

z dążeniem do zachowania przynajmniej części przywilejów i pewną ochroną przed działaniami represyjnymi, które dawała uznana przynależność do stanu szlacheckiego.

Herbarz Adama Bonieckiego² wymienia Juliana i Wacława, synów Walentego i Józefy z Lenarskich małżonków Dmowskich, wylegitymowanych ze szlachectwa z herbem Pobóg w 1862 roku. Ich trzeci syn Roman, przyszły przywódca Narodowej Demokracji, urodził się dopiero dwa lata później, dnia 9 sierpnia 1864 r. Ten sam herbarz wymienia jeszcze z tego rodu Franciszka i Ludwika (synów Macieja) wylegitymowanych w 1853 r.; Henryka (syna Franciszka) wylegitymowanego w 1858 r.; oraz Franciszka, Jana i Stanisława, synów (Józefa i Barbary z Książopolskich) wylegitymowanych w 1860 r.; Franciszka i Ludwika (synów Macieja) wymieniał zresztą już drukowany w 1854 r. herbarz oficjalny³.

Z kolei herbarz Seweryna hr. Uruskiego⁴ powtarza powyższe wiadomości dodając istotne uzupełnienie, że wymienione osoby pochodzą z linii rodu „po Wojciechu, subdelegacie grodzkim lubelskim 1670 r.”, przy czym Liw został oczywiście pomyłony z Lublinem. W herbarzu tym znalazła się również wiadomość o innej linii rodu, do której należeć mieli Józef i Walenty (synowie Kacpra i Elżbiety z domu Uziębło) „potomkowie Jana, sędziego grodzkiego stężyckiego, i Heleny Strzyżewskiej”, wylegitymowani w 1842 roku. Ich z kolei wymieniał już herbarz oficjalny z 1851 r. z dodaniem drugiego imienia Józefa – Klemens⁵.

Akta wspomnianej Heroldii Królestwa Polskiego zostały niemal całkowicie zniszczone przez hitlerowców podczas Powstania Warszawskiego wraz z wieloma innymi zespołami Archiwum Głównego Akt Dawnych. Treść tych akt może być częściowo przynajmniej odtworzona na podstawie zachowanych dokumentów instytucji, które współpracowały z Heroldią, głównie pośredniczących w jej działaniach lub je zatwierdzających. Zebrane w ten sposób materiały zostały opracowane przez Elżbietę Sęczys w monografii *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, a w odniesieniu do rodu Dmowskich herbu Pobóg zawarte w niej ustalenia są zgodne z treścią herbarzy⁶. Odnoszą się one w sumie do dziesięciu tych samych osób z pięciu rodzin wylegitymowanych we wskazanych wyżej latach. W odniesieniu do Józefa i Walentego potwierdzone zostało jedynie imię ich ojca Kacpra, Józef zaś figuruje z drugim imieniem Klemens. W odniesieniu do Franciszka i Ludwika potwierdzone zostało imię ich ojca Macieja oraz pochodzenie od „Wojciecha, subdelegata grodu liwskiego w r. 1670”, przy czym określani oni zostali jako jego potomkowie w piątym pokoleniu, natomiast jako potomkowie w pokoleniu siódmym został określony Franciszek, Jan i Stanisław oraz Henryk (bez bliższych wiadomości o ich rodzicach).

² *Herbarz polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. I-XVII, ułożył i wydał A. Boniecki, Warszawa 1901, t. IV, s. 307.

³ *Dodatek II do spisu szlachty Królestwa Polskiego*, Warszawa 1854, s. 10.

⁴ *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, wyd. S. hr. Uruski, t. III, Warszawa 1906, s. 178.

⁵ *Spis szlachty Królestwa Polskiego, z dodaniem krótkiej informacji o dowodach szlachectwa*, wyd. S. Olgerbrand, Warszawa 1851, s. 44.

⁶ E. Sęczys, *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Warszawa 2000, s. 131.

Jeśli chodzi o braci Romana Dmowskiego, kwerenda archiwalna potwierdziła treść herbarzy z tym, że starszy z braci wymieniony został jako Julian Walenty dwójga imion; w odniesieniu zresztą do pozostałych Dmowskich herbu Pobóg badania Elżbiety Sęczys również potwierdziły zgodność zachowanych dokumentów z wcześniejszymi publikacjami. Ich legitymacja bowiem została przeprowadzona już po likwidacji urzędu Heroldii Królestwa Polskiego w 1861 r., gdy prowadzone przez nią sprawy znalazły się wśród zadań Rady Stanu Królestwa Polskiego, dla odróżnienia od innych instytucji o tej nazwie nazywanej przez historyków III Radą Stanu. Przejęła ona również akta zlikwidowanego urzędu Heroldii, które w późniejszym okresie zostały na powrót wyodrębnione. Natomiast zadanie pośredniczenia w działaniach Heroldii – po zlikwidowanych gubernialnych deputacjach szlacheckich – przejęły wraz z wytworzonymi przez nie aktami rządu gubernialne, a wśród nich również księgi szlacheckie, do których zapisywano osoby wylegitymowane, co było następnie przez rządy gubernialne kontynuowane.

Opracowanie Elżbiety Sęczys zasadniczo obejmuje dokumenty wytworzone do 1861 r. włącznie, lecz w wypadku ksiąg szlacheckich uwzględnia również późniejsze wpisy, uzupełniane do 1867 roku. W ten sposób w rzeczonyj monografii częściowo uwzględnieni zostali również bracia Romana Dmowskiego, wylegitymowani dopiero w 1862 roku. Skoro jednak akta Rady Stanu, już bez akt urzędu Heroldii, przechowywano podczas Powstania Warszawskiego w bezpieczniejszym miejscu i przetrwały one w stosunkowo dobrym stanie, powinny zawierać te wiadomości o wylegitymowanej szlachcie, które nie stały się przedmiotem opracowania Elżbiety Sęczys, ale które wprost dotyczą historii omawianej rodziny i dotyczą decyzji potwierdzającej jej szlachectwo. Przeprowadzona kwerenda archiwalna potwierdziła istnienie trzech takich – istotnych dla sprawy – dokumentów.

Pierwszy z nich to *Protokół Rady Stanu Królestwa Polskiego z dnia 9/21 Mca Grudnia roku 1861*⁷. Obecni w Wydziale Spornym, w którym na pozycji nr 2 w związku ze sprawą wniesioną na „Dziennik Główny” pod numerem 11.229 i 94 zapisano:

Julian Walenty 2ch im. i Waclaw bracia nieletni Dmowscy h. Pobóg, Których dowody w połączeniu z dowodami wylegitymowanych ich Krewnych Ludwika i Franciszka po Macieju Dmowskich, przekonywają, że w roku 1670 Wojciech Dmowski sprawował Urząd Subdelegata Liwskiego, że tenże miał syna Macieja, Maciej Wawrzyńca, Wawrzyniec Wojciecha po Którym idzie Józef po Józefie Kaźmierz po Kaźmierzu Walenty ojciec proszących.⁸

Cytowany protokół został podpisany na następnym posiedzeniu Rady Stanu w dniu 9 stycznia 1862 roku. Zapis ten potwierdza, że starsi dwaj bracia Romana Dmowskiego w tym czasie byli małymi dziećmi, i że zgodnie z ówczesną rozpowszechnioną praktyką występował w ich imieniu ojciec, sam pośrednio potwierdzając swoje szlachectwo i unikając dodatkowych kosztów. Ważniejsze jest jednak, że z imienia zostali wymienieni ich przodkowie w linii męskiej aż do siódmego pokolenia, a przez wspólnego przodka Wojciecha, którego urząd z datą jego

⁷ W dokumentach występuje datacja według kalendarza juliańskiego i gregoriańskiego.

⁸ AGAD, zespół III Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 735, s. 33.

piastowania musiał być wymieniony w podstawowym dla całej legitymacji dokumencie, rodzina Walentego Dmowskiego została powiązana z trzema innymi legitymującymi się rodzinami znanymi ze wspomnianych publikacji. Wskazuje to również na prawdopodobne współdziałanie w tym zakresie członków różnych gałęzi rodu, którzy udowadniali pochodzenie od wymienionego w tym dokumencie wspólnego przodka. Z treści i układu tego zapisu oraz z powyższych ustaleń Elżbiety Sęczys wynika, że wymienieni w nim Maciej (ojciec Ludwika i Franciszka) oraz Józef (ojciec Kazimierza) byli prawdopodobnie rodzonymi braćmi. Jest to zarazem jedyny znany zapis wymieniający z imienia przodków Kazimierza Dmowskiego, dziadka współtwórcy odrodzonego Państwa Polskiego⁹.

Drugi z odnalezionych w kwerendzie dokumentów zawiera zatwierdzenie wyżej przedstawionej decyzji i jest nim *Protokół Rady Stanu Królestwa Polskiego z dnia 11/23 Mca Stycznia roku 1862*. Obecni w Składzie Sądzącym, w którym na pozycji nr 34 zapisano: „Dmowscy Julian Walenty 2ch im. i Wacław h. Pobóg synowie Walentego, potomkowie w 7ym stopniu Wojciecha Subdelegata Liwskiego w r. 1670”¹⁰. Zapis ten stanowi streszczenie poprzedniego i odzwierciedla przebieg postępowania urzędowego, w którym po procedurze przygotowawczej – prowadzonej na wniosek Walentego Dmowskiego przez Rząd Gubernialny Warszawski – Wydział Sporny Rady Stanu podjął decyzję o potwierdzeniu szlachectwa, którą z kolei zatwierdziła Rada Stanu w Składzie Sądzącym. Protokół ten został podpisany jeszcze tego samego dnia, z czego wynika, że w dniu tym – po dopełnieniu wszystkich formalności – szlachectwo Walentego Dmowskiego i jego synów zostało urzędowo potwierdzone.

Trzeci odnaleziony dokument, pochodzący z poszytu *Akta Rady Stanu Królestwa Polskiego. Dotyczące ogłoszeń przez Dziennik Powszechny osób zatwierdzonych w szlachectwie*, dotyczy publikacji powyższej decyzji Rady Stanu w gazecie urzędowej. W sprawie tej zostało wystosowane pod numerem 1.232 pismo Sekretarza Stanu przy Radzie Stanu *Do Redakcji „Dziennika Powszechnego”*, pismo z dnia 5 lutego 1862 r. z załączonym wypisem odpowiednich dokumentów. Według niego bracia Dmowscy otrzymali świadectwa Heroldii Królestwa Polskiego potwierdzające ich szlachectwo odpowiednio z numerem 16.880 i 16.881, wpisani zostali do księgi Heroldii, prowadzonej dla rodów o nazwiskach zaczynających się na literę D pod numerem 905 i 906, w związku ze sprawą wniesioną na „Dziennik Główny” pod numerem 11.229, przy czym zapisani zostali do Oddziału Mazowieckiego Guberni Warszawskiej, zaś przy ich imionach, nazwisku i nazwie herbu umieszczona została adnotacja: „przy Ojcu pod Nr 241 na Pradze”¹¹. Pod wskazanym numerem hipotecznym przy ul. Wołowej na Przedmieściu Praskim znajdował się

⁹ Z dokumentem tym rozbieżne są hipotetyczne ustalenia Mikołaja Pietraszaka Dmowskiego i Zbigniewa Wąsowskiego, oparte głównie na interpretacji akt metrykalnych w odniesieniu do pochodzenia ojczystego dziadka Romana Dmowskiego, Kazimierza, najdalszego do tej pory znanego z publikacji jego przodka po mieczu (op. cit., s. 16-17); niezależnie od tego informują w odniesieniu do starszych braci Romana Dmowskiego o wspomnianym wyżej ustaleniu Elżbiety Sęczys oraz tradycji rodzinnej o dowodzeniu szlachectwa przez jednego z krewnych, Ludwika Dmowskiego, który je wywiódł od 1670 r. (ibidem, s. 4, 11).

¹⁰ AGAD, zespół III Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 735, s. 1039.

¹¹ AGAD, zespół III Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 436, s. 118.

bowiem dom, którego właścicielem był ich ojciec, Waław Dmowski, z którym oczywiście jako dzieci mieszkali.

Pięć dni później na pierwszej stronie¹² gazety „Dziennik Powszechny. Pismo Urzędowe, Polityczne i Naukowe” z dnia 10 lutego 1862 r. w Części urzędowej ukałała się rzeczona informacja Sekretarza Stanu o decyzji Rady Stanu, potwierdzającej szlachectwo i został w związku z nią wymieniony m.in. „Dmowski Julian – Walenty h. Pobóg; Dmowski Waław t. h.”.

Następnie dokonany został wspomniany już przez Elżbietę Sęczys wpis do *Księgi szlachty dziedzicznej przed ogłoszeniem prawa*, tomu 1 dla litery D, założonej dnia 30 maja 1837 r. i zapisywanej do 1865 r.: „Dmowski Julian Walenty” i „Dmowski Waław” został zapisany jako „Syn Walentego i Józefy z Lenarskich” z herbem „Pobóg” w rubrykach na pozycjach odpowiednio pod numerem 227 i 228, z informacją o świadectwach Heroldii numery 16.880 i 16.881 oraz z datą wpisu „14/26 Lutego 1862 roku”; przy pierwszym z braci znalazł się rzadki dopisek „Rady Stanu”, co wskazuje na sposób załatwienia sprawy¹³.

Istotna w dwóch powyższych dokumentach jest wiadomość o sporządzeniu świadectw Heroldii Królestwa Polskiego, które były wydawane w formie ozdobnego dyplomu i których treść można dzięki temu zrekonstruować, korzystając z zachowanych formularzy. Obok imienia i nazwiska osoby wylegitymowanej było na nim umieszczane imię ojca, nazwa herbu i rok, od którego zostało udowodnione posiadanie stanu szlacheckiego przez przodków; znajdowała się również informacja o decyzji Rady Stanu z datą jej podjęcia, numerem świadectwa, numerem „Dziennika Głównego” oraz literą księgi Heroldii z numerem kolejnym, pod którym zapisano potwierdzenie szlachectwa. W górnej części dyplomu znajdował się wizerunek herbu Cesarstwa Rosyjskiego z herbem Królestwa Polskiego, w dolnej części – wizerunek herbu osoby wylegitymowanej. Rada Stanu bowiem oprócz wystawienia świadectwa z urzędu powiadomiła Rząd Gubernialny Warszawski, do którego kompetencji należał odpowiedni wpis w zachowanej księdze szlacheckiej, jeszcze wcześniej powiadamiając gazetę urzędową.

Zapisy w protokołach Rady Stanu, w poszycie z jej korespondencją oraz w księdze szlacheckiej wraz z ogłoszeniem w gazecie i wzmiankami w dwóch późniejszych herbarzach dowodzą starań, które podjął ojciec Romana Dmowskiego w celu udowodnienia przed władzami zaborczymi odziedziczonej po przodkach przynależności do stanu szlacheckiego, a jego skromny zawód brukarza nie przysłonił tradycji rodu, którą był w stanie udokumentować przynajmniej na przestrzeni dwóch stuleci.

Wśród burzliwych przemian XIX w. u Dmowskich przetrwała pamięć o przodku Wojciechu i jego urzędzie w czasach niepodległości Rzeczypospolitej, a przywiązanie do klejnotu szlacheckiego, który był symbolem narodowej i szlacheckiej dumy, znalazło swój największy wyraz, gdy ponad pół wieku później przy odrodzeniu Rzeczypospolitej najsłynniejszy w historii przedstawiciel rodu Dmowskich przyłożył swą pieczęć herbową do jednego z najważniejszych dokumentów w dziejach XX wieku.

¹² „Dziennik Powszechny” z 1 lutego 1862, nr 31, s. 121.

¹³ AGAD, zespół Deputacja Szlachecka i Kancelaria Marszałka Szlachty Guberni Warszawskiej, sygn. 410, k. 46 v – 47 r.